

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ

श्री बालमुकुन्द लोहिया संस्कृत आणि भारतीयविद्या अध्ययन केन्द्र

१२४२ सदाशिव पेठ, पुणे- ४११ ०३०.

भारतीयविद्या पारंगत

M.A. in Indology

सविस्तर अभ्यासक्रम पुस्तिका

(नवीन अभ्यासक्रम २०१५-१६ पासून)

भारतीयविद्या पारंगत

M.A. in Indology

सदर अभ्यासक्रम दोन वर्षांचा असून चार सत्रांमध्ये विभागलेला आहे. प्रत्येक सत्राअखेर विद्यार्थ्यांची त्या सत्राकरिता नेमलेल्या चार विषयांवर आधारित परीक्षा घेतली जाते. प्रथम आणि द्वितीय सत्रातील चारही विषय अनिवार्य आहेत. तृतीय आणि चतुर्थ सत्राकरिता अभ्यासक्रमात नेमलेल्या विषयांपैकी कोणते विषय चालवायचे, याचा निर्णय विभागातर्फे दर वर्षी घेतला जाईल. त्यातून विद्यार्थ्यांना कोणतेही चार विषय निवडण्याचे स्वातंत्र्य राहिल.

प्रथम सत्र

CB 13.101 (नियमित) / EB 13101 (बहिःस्थ)

भारतीय प्रागैतिहासिक आणि इतिहासपूर्व संस्कृती

Prehistoric and Protohistoric Cultures in India

१. पुराश्मयुग
२. मध्याश्मयुग आणि नवाश्मयुग
३. हडप्पा संस्कृती- शोधाचा इतिहास, टप्पे, आर्यप्रश्न
४. ताम्रपाषाणयुग- अहार, कायथा, माळवा, जोर्वे संस्कृती, ताम्रनिधी, गेरू रंगाची भांडी, इ.
५. लोहयुग आणि दुसरे नागरीकरण- महापाषाणयुग, राखी रंगाची भांडी, उत्तरेतील झिलईयुक्त काळी भांडी

सन्दर्भसूची-

१. ढवळीकर, म. के. १९८०. *पुरातत्त्वविद्या*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
२. देव, शां. भा. २००७. *पुरातत्त्वविद्या*. पुणे: कॉटिनेन्टल प्रकाशन.
३. Allchin, Bridget & Raymond Allchin. 1982. *The Rise of Civilization in India and Pakistan*. Cambridge: Cambridge University Press.

४. Allchin, F. R. 1995. *The Archaeology of Early Historic South Asia: The Emergence of Cities and States*. Cambridge: Cambridge University Press.
५. Chakrabarti, D. K. 1988. *A History of Indian Archaeology: From the beginning to 1947*. New Delhi: Munshiram Manoharlal.
६. Daniel, Glyn. 1981. *A short History of Archaeology*. London: Thames and Hudson.
७. Dhavalikar, M. K. 1997. *Indian Protohistory*. New Delhi: Books and Books.
८. Fagan, Brian M and Christopher R. DeCorse. 2005. *In the Beginning: An Introduction to Archaeology*. 11th Edn. New Jersey: Prentice-Hall.
९. Ghosh, A. 1990. *Encyclopaedia of Indian Archaeology*. Volumes I and II. New Delhi: Munshiram Manoharlal.
१०. Renfrew, Colin & P. Bahn. 1991. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London: Thames and Hudson.
११. Sali, S. A. 1990. *Stone Age India*. Aurangabad: Shankar Publications.
१२. Sankalia, H. D. 1974. *Prehistory and Protohistory of India and Pakistan*. Pune: Deccan College.
१३. Trigger, Bruce. 1989. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
१४. Wheeler, R. E. M. 1955. *Archaeology from the Earth*. Oxford: Clarendon.

CB 13.102 (नियमित) / EB 13102 (बहिःस्थ)

भारतीय धार्मिक साहित्याचा इतिहास- संस्कृत आणि पाली

History of Indian Religious Literature- Sanskrit and Pali

१. वैदिक साहित्य (संहिता, ब्राह्मणे, आरण्यके, उपनिषदे आणि वेदांगे इ.)
२. आर्ष महाकाव्ये (रामायण आणि महाभारत) आणि पुराणे
३. पाली साहित्य
४. बौद्ध संस्कृत साहित्य

सन्दर्भसूची-

१. करंबेळकर, वि. वा. १९६३. *संस्कृत साहित्याचा सोपपत्तिक इतिहास*. नागपूर: श्री शारदा प्रकाशन.
२. डांगे, सिंधु. १९७६. *भारतीय साहित्याचा इतिहास (खंड१)*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
३. तगारे, ग. वा. १९७८. *पाली वाङ्मयाचा इतिहास*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
४. भट, श्रीपाद आणि इतर (संपा.) २००७. *संस्कृति-परिचय*. पुणे: टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ.
५. Gonda, Jan. 1975. *A History of Indian Literature*. 10 volumes. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
६. Winternitz, Maurice. *A History of Indian Literature*. 3 volumes. Reprints. Delhi: MLBD.
७. Keith, A. B. *A History of Indian Literature*. Reprints. Delhi: MLBD.
८. Law, B. C. 1973. *A History of Pali Literature*. Vol. I and II. Varanasi: Bharatiya Vidya Prakashan.

CB 13.103 (नियमित) / EB 13103 (बहिःस्थ)

प्राचीन भारतीय सामाजिक संस्था

Social Institutions in Ancient India

१. वर्णव्यवस्था ते जातिव्यवस्था
२. षोडश संस्कार, विवाहाचे प्रकार
३. कुटुंबसंस्थेचा उदय, पितृसत्ताक आणि मातृसत्ताक कुटुंबव्यवस्था
४. आश्रमव्यवस्था आणि शिक्षणव्यवस्था
५. प्राचीन भारतीय समाजातील स्त्रियांचे स्थान

सन्दर्भसूची-

१. भट, यशवंत आबाजी (अनु.) १९८०. *भारतरत्न म.म. काणकृत धर्मशास्त्राचा इतिहास सारांशरूप ग्रन्थ (पूर्वार्ध आणि उत्तरार्ध)*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
२. भिडे, गजानन लक्ष्मण. १९९८. *प्राचीन भारतीय संस्थांचा इतिहास*. कोल्हापूर: फडके प्रकाशन.

३. Altekar, A. S. 1973. *Position of Women in Hindu Civilization*. Delhi: MLBD.
४. Kane, P. V. 1941. *History of Dharmashastra*. Vol. II, Part I. Pune: Bhandarkar Oriental Research Institute.
५. Karandikar, S. V. 1928. *Hindu Exogamy*. Bombay: Advocate of India Press.
६. Mookherji, Radha Kumud. 1998. *Ancient Indian Education: Brahmanical and Buddhist*. Reprint. Delhi: MLBD.
७. Sharma, R. S. 1965. *Indian Feudalism*. Calcutta: Calcutta University.
८. Thapar, Romila. 1984. *Ancient Indian Social History: Some Interpretations*. Hyderabad: Orient Longmans.

CB 13.104 (नियमित) / EB 13104 (बहिःस्थ)

भारतीय धर्म आणि तत्त्वज्ञान (बुद्धपूर्व)

Indian Religion and Philosophy (Pre-Buddha)

१. धर्म संकल्पनेचा उदय आणि विकास
२. ऋग्वेदीय आणि अथर्ववेदीय देवता, वैदिक दैवतशास्त्र
३. यज्ञसंस्थेचा विकास- श्रौत आणि गृह्य यज्ञ
४. उपनिषदांचे तत्त्वज्ञान, आस्तिक आणि नास्तिक दर्शनांचा उदय
५. जैन आणि बौद्ध धर्मांचा उदय

सन्दर्भसूची-

१. कंगले, र. पं. १९८५. *श्रीमन्माधवाचार्यप्रणीत सर्वदर्शनसंग्रह*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
२. डांगे, सिंधु. १९८०. *जैन धर्म आणि तत्त्वज्ञान*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
३. वर्णेकर, श्री. भा. १९७५. *भारतीय धर्म आणि तत्त्वज्ञान*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
४. भट, श्रीपाद आणि इतर (संपा.) २००७. *संस्कृति-परिचय*. पुणे: टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ.
५. Bhandarkar, R. G. 1970. *Vaishnavism, Shaivism and Minor Religious Systems*. Varanasi: Prithvi Prakashan.

६. Gonda, J. 1985. *Change and Continuity in Indian Religion*. Reprint. New Delhi: Munshiram Manoharlal.
७. Goyal, R. S. 1985. *Religious History of Ancient India*. Volumes I and II. Jodhpur: Kusumanjali Prakashan.

द्वितीय सत्र

CB 13.201 (नियमित) / EB 13201 (बहिःस्थ)

प्राचीन भारताचा इतिहास

History of Ancient India

१. भौगोलिक पार्श्वभूमी आणि तिचा इतिहासावरील परिणाम, इतिहासाची साधने, इतिहास लेखनपद्धती
२. महाजनपदे, मगध साम्राज्याचा उदयास्त, परकीय आक्रमणे- अखमोनीय, ग्रीक, शक
३. शुंग, सातवाहन, पश्चिमी क्षत्रप, कुषाण, गुप्त आणि वाकाटक राजवंश
४. गुप्तोत्तर काळ (उत्तरेतील राज्ये)- वर्धन, प्रतिहार, पाल, सेन, परमार
५. गुप्तोत्तर काळ (दक्षिणेतील राज्ये)- चालुक्य, पल्लव, राष्ट्रकूट, चोल, पाण्ड्य, यादव, शिलाहार, होयसळ, कलचूरी

सन्दर्भसूची-

१. कुलकर्णी, अ. रा. १९६२. *प्राचीन भारत: संस्कृती आणि इतिहास*. पुणे: देशमुख आणि कं.
२. गायधनी रं. ना आणि व. ग. राहूरकर. १९५५. *प्राचीन भारताचा सांस्कृतिक इतिहास*. पुणे: कॉटिनेन्टल प्रकाशन.
३. भिडे, लक्ष्मण गजानन. १९९७. *प्राचीन भारत*. कोल्हापूर: फडके प्रकाशन.
४. Basham, A. L. 1967. *The Wonder That Was India*. Reprint. New Delhi: Rupa & Co.
५. Kosambi, D. D. 1985. *An Introduction to the Study of Indian History*. Reprint. Mumbai: Popular Prakashan.
६. Majumdar, R. C. 1994. *Ancient India*. Reprint. Delhi: MLBD.
७. Majumdar, R. C. et al. 1948. *Advanced History of India*. London: Macmillan & Co.
८. Shastri, K. A. N. 1966. *A History of South India*. Oxford: Oxford University Press.

९. Singh, Upinder. 2008. *A History of Ancient and Early Medieval India*. New Delhi: Pearson Longman.

१०. Tripathi, Ramashankar. 1987. *A History of Ancient India*. Delhi: MLBD.

CB 13.202 (नियमित) / EB 13202 (बहिःस्थ)

भारतीय साहित्याचा इतिहास- संस्कृत आणि प्राकृत

History of Indian Literature- Sanskrit and Prakrit

१. लौकिक आणि धार्मिक (जैन) प्राकृत साहित्याचा परिचय
२. संस्कृत नाटकांचा आणि महाकाव्यांचा परिचय
३. संस्कृत कवी आणि नाटककार (अश्वघोष, भास, कालिदास, शूद्रक, विशाखदत्त, भवभूती, भारवी, बाणभट्ट, हर्ष, माघ, दण्डी, राजशेखर, श्रीहर्ष इ.)
४. गद्यकाव्ये आणि चम्पूकाव्ये
५. नीतिकथा, अद्भुतकथा, सुभाषिते आणि स्तोत्रवाङ्मय

सन्दर्भसूची-

१. बलदोटा, कौमुदी आणि अनिता बोथरा (संपा. नलिनी जोशी). २००५. *प्राकृत साहित्याचा इतिहास*. पुणे: सन्मति तीर्थ प्रकाशन.
२. अन्य सन्दर्भग्रन्थांसाठी प्रश्नपत्र क्र. १३.१०२ची सन्दर्भसूची पाहावी.

CB 13.203 (नियमित) / EB 13203 (बहिःस्थ)

भारत आणि आग्नेय आशिया

India and Southeast Asia

१. बृहत्तर भारत- व्याख्या आणि व्याप्ती, बृहत्तर भारताच्या इतिहासाची साधने
२. कंबोडियातील प्राचीन राज्ये (फूनान, चेन्ला- कंबुजदेश आणि ख्मेर)- राजकीय इतिहास, कला आणि स्थापत्य

३. व्हिएतनाम (चम्पा) आणि थायलंड (सयाम)
४. मलेशिया आणि इंडोनेशिया (सुवर्णद्वीप)- राजकीय इतिहास (मलयद्वीपकल्प, श्रीविजय, शैलेन्द्र, मतराम इ.)
५. सुवर्णद्वीपातील धर्म आणि कला, जावा आणि बाली येथील वाङ्मय, विशाल भारताची अखेर

सन्दर्भसूची-

१. गुप्ते, रमेश शंकर. १९६०. *बृहत्तर भारत*. औरंगाबाद: मराठवाडा विद्यापीठ.
२. देवपुजारी, मु. बा. आणि शे. रा. कुलकर्णी. १९७८. *प्राचीन भारत व शेजारील राष्ट्रे*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
३. Bose, Phanindra Nath. 1927. *The Indian Colony of Siam*. Lahore: Punjab Sanskrit Book Depot.
४. Majumdar, R. C. 1944. *Kambuja-Desa*. Madras: University of Madras.
५. Majumdar, R. C. 1985. *Champa*. Reprint. New Delhi: Gian Publishing House.
६. Majumdar, R. C. 2004. *Ancient Indian Colonies in the Far East: Suvarnadvipa*. Reprint. 2 volumes. New Delhi: Cosmo Publications.

CB 13.204 (नियमित) / EB 13204 (बहिःस्थ)

भारतीय धर्म आणि तत्त्वज्ञान (बुद्धोत्तर)

Indian Religion and Philosophy (Post- Buddha)

१. पौराणिक धर्माची ओळख- व्रत, तीर्थ, भक्ती इत्यादी संकल्पना
२. विष्णू आणि वैष्णव संप्रदाय
३. शिव आणि त्याचा परिवार
४. जैन आणि बौद्ध धर्माची वाटचाल, भारतीय दर्शनांची वाटचाल
५. शाक्त आणि सौर पंथ, यहूदी, इरथुष्ट्री, ख्रिस्ती आणि इस्लाम या धर्मांचा परिचय

सन्दर्भसूची-

सन्दर्भग्रन्थांसाठी प्रश्नपत्र क्र. १३.१०४ची सन्दर्भसूची पाहावी.

तृतीय सत्र

या सत्रातील सर्व विषय वैकल्पिक आहेत. विभागातर्फे त्या त्या वर्षी चालविण्यात येणाऱ्या विषयांपैकी कोणतेही चार विषय निवडण्याची मुभा विद्यार्थ्यांना असेल. या सत्रातील पुरातत्त्वविद्या (सिद्धान्त आणि कार्यपद्धती), प्राचीन भारतीय विज्ञान आणि तन्त्रज्ञान, वारसा व्यवस्थापन- १ आणि हस्तलिखितशास्त्र या विषयांची काठिण्यपातळी लक्षात घेऊन अशी शिफारस करण्यात येते की, बहिःस्थ विद्यार्थ्यांनी तज्ज्ञ मार्गदर्शक अनुपलब्ध असल्यास हे विषय निवडू नयेत.

CB 13.301 (नियमित) / EB 13301 (बहिःस्थ)

प्राचीन भारतीय कला आणि स्थापत्य (गुप्तपूर्व)

Art and Architecture in Ancient India (Pre-Gupta)

१. वास्तुशास्त्र, शिल्पशास्त्र आणि मूर्तिविज्ञान या विषयांवरील प्राचीन साहित्य, ग्रान्थिक वर्णने
२. मौर्यकालीन वास्तू, शिल्पे, पाटलीपुत्र, अशोकाचे स्तम्भ आणि त्यावरील शिल्पे
३. शुंग-सातवाहनकालातील भारूथ, सांची, अमरावती इ. स्तूपांवरील शिल्पे, मृणमूर्ती, गांधारकला, बुद्धमूर्तीचा उदय
४. हीनयान गिरिशिल्पे, महायान गिरिशिल्पे, जैन गिरिशिल्पे
५. मन्दिरशिल्पाचा उदय- गुप्तकालीन मन्दिरे (सांची, नाचणा, कुठारा, देवगड, रामटेक)

सन्दर्भसूची-

१. कृष्ण देव. १९८९. *उत्तर भारतातील मंदिरे*. नवी दिल्ली: नॅशनल बुक ट्रस्ट.
२. माटे, म. श्री. १९८०. *प्राचीन भारतीय कला*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
३. माटे, म. श्री. १९९८. *प्राचीन कलाभारती*. पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
४. भट, श्रीपाद आणि इतर (संपा.) २००७. *संस्कृति-परिचय*. पुणे: टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ.
५. Agrawala, V. S. 2000. *Indian Art*. Reprint. Varanasi: Prithvi Prakashan.
६. Brown, Percy. 1960. *Indian Architecture (Buddhist and Hindu Period)*. Bombay: D. B. Taraporewala.
७. Coomarswamy, A. K. 1926. *A History of Indian and Indonesian Art*. New York: Dover Publications.

८. Fergusson, James & James Burgess. 2000. *The Cave Temples of India*. Reprint. New Delhi: Munshiram Manoharlal.
९. Harle J. C. 1986. *The Art and Architecture of the Indian Subcontinent*. Harmondsworth: Penguin Books.
१०. Huntington, Susan. 1985. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. New York: John Weatherhill Inc.

CB 13.302 (नियमित) / EB 13302 (बहिःस्थ)

भारतीय पुराभिलेखविद्या

Indian Epigraphy

जे विद्यार्थी तृतीय सत्रात भारतीय पुराभिलेखविद्या (Indian Epigraphy) हा विषय निवडतील, त्यांनाच चतुर्थ सत्रात भारतीय नाणकशास्त्र (Indian Numismatics) हा विषय निवडता येईल, याची कृपया नोंद घ्यावी.

१. प्राचीन भारतीय इतिहासातील पुराभिलेखांचे महत्त्व
२. ब्राह्मी लिपीची उत्पत्ती, प्राचीनत्व आणि व्याप्ती, खरोष्ठी लिपीची प्राचीनता आणि व्याप्ती
३. प्राचीन लेखन साहित्य
४. कालगणना- शक, विक्रम आणि गुप्त संवत्
५. निवडक पुराभिलेखांचा परिचय आणि वाचन

१) अशोकाचे गिरनार येथील लेख	२) सोहगौडा लेख
३) नहपानाचा नाशिक गुहालेख	४) नागणिकेचा नाणेघाट गुहालेख
५) खारवेलाचा हाथीगुंफा प्रस्तरलेख	६) वासिष्ठीपुत्र पुल्लुमावीचा नाशिक प्रस्तरलेख
७) रुद्रदाम्याचा जुनागढ शिलालेख	८) समुद्रगुप्ताचा अलाहाबाद स्तम्भलेख
९) द्वितीय चन्द्रगुप्ताचा मथुरा शिलालेख	१०) द्वितीय पुलकेशीची ऐहोळे प्रशस्ति

सन्दर्भसूची-

१. गोखले, शोभना. २००७. *पुराभिलेखविद्या*. पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
२. गोखले, शोभना. २००८. *प्राचीन भारतीय इतिहासाची साधने*. पुणे: टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ.

३. गोखले, शोभना (अनु.) २०१०. *भारतीय लेखविद्या* (translation of *Indian Epigraphy* by D. C. Sircar). पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
४. मिराशी, वा. वि. १९७३. *सातवाहन आणि पश्चिमी क्षत्रप यांचा इतिहास आणि कोरीव लेख*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
५. रायरीकर, कल्पना आणि मंजिरी भालेराव. २०१०. *महाराष्ट्राच्या इतिहासाचे साक्षीदार: शिलालेख आणि ताम्रपट*. पुणे: डायमंड पब्लिकेशन.
६. Bühler, G. 1951. *Indian Palaeography*. Calcutta: Calcutta University Press.
७. Gokhale, S. L. 1996. *Indian Numerals*. Pune: Deccan College.
८. Sircar, D. C. 1996. *Indian Epigraphy*. Reprint. Delhi: MLBD.

CB 13.303 (नियमित) / EB 13303 (बहिःस्थ)

प्राचीन भारतातील आर्थिक आणि राजकीय संस्था

Economic and Political Institutions in Ancient India

१. पशुपालन ते शेती आणि दुसरे नागरीकरण
२. उद्योग आणि व्यापार यांचे संघटन- श्रेणी आणि सार्थवाह
३. करव्यवस्था- मौर्य ते राजपूत काळ
४. राजसत्तेचा प्रवास- जनपद ते साम्राज्यशाही आणि सामंतशाही
५. स्थानिक पातळीवरील प्रशासन- गांवगाडा

सन्दर्भसूची-

१. भिडे, गजानन लक्ष्मण. १९९८. *प्राचीन भारतीय संस्थांचा इतिहास*. कोल्हापूर: फडके प्रकाशन.
२. Jayaswal, K. P. 1922. *Corporate Life in Ancient India*. New Delhi.
३. Majumdar, R. C. 1922. *Corporate Life in Ancient India*. 2nd edn. Poona: Oriental Book Agency.
४. Moti Chandra. 1977. *Trade and Trade Routes in Ancient India*. New Delhi: Abhinav Publications.

५. Saletore, R. N. 1993. *Early Indian Economic History*. Bombay: Popular Prakashan.
६. Sharma, R. S. 1965. *Indian Feudalism*. Calcutta: Calcutta University.

CB 13.304 (नियमित) / EB 13304 (बहिःस्थ)

भारत आणि आशिया

India and Asia

१. पूर्व आशिया- चीन, कोरिया, जपान येथे पडलेला भारतीय संस्कृतीचा प्रभाव
२. नेपाळ-तिबेट, मध्य आणि पश्चिम आशिया, रेशीममार्ग
३. प्राचीन श्रीलंका आणि ब्रह्मदेश- राजकीय इतिहास, कला आणि स्थापत्य
४. बृहत्तर भारतातील मध्ययुगाचा प्रारंभ आणि नव्या धर्माचे आगमन

सन्दर्भसूची-

१. Bagchi, P.C. 1944. *India and China*. Calcutta. China Press Ltd.
२. Chakravarti, N. P. 1927. *India and Central Asia*. Calcutta: Greter India Society.
३. अन्य सन्दर्भग्रन्थांसाठी प्रश्नपत्र क्र. १३.२०३ची सन्दर्भसूची पाहावी.

CB 13.305 (नियमित) / EB 13305 (बहिःस्थ)

पुरातत्त्वविद्या (सिद्धान्त आणि कार्यपद्धती)

Archaeology (Theory and Methods)

१. पुरातत्त्व- व्याख्या, व्याप्ती आणि उद्दिष्टे
२. युरोपातील पुरातत्त्वाची वाटचाल
३. भारतातील पुरातत्त्वाची वाटचाल
४. पुरातत्त्वीय कार्यपद्धती
५. मानवी उत्क्रान्ती आणि भारतातील इतिहासपूर्व संस्कृती

सन्दर्भसूची-

सन्दर्भग्रन्थांसाठी प्रश्नपत्र क्र. १३.१०१ची सन्दर्भसूची पाहावी.

CB 13.306 (नियमित) / EB 13306 (बहिःस्थ)

प्राचीन भारतीय विज्ञान आणि तन्त्रज्ञान

Ancient Indian Science and Technology

१. विषयाची व्याप्ती आणि मूलभूत संकल्पना- विज्ञान म्हणजे काय? विज्ञानाचा प्रस्थापित दृष्टिकोन, तर्कवाद आणि अनुभववाद, विज्ञान-तन्त्रज्ञान या विषयाचे समकालीन परस्परविरोधी मतप्रवाह
२. विज्ञान आणि तन्त्रज्ञान इतिहासाची पुरातत्त्वीय आणि ऐतिहासिक साधने, त्यांचे कालक्रम
३. प्रागैतिहासिक आणि इतिहासपूर्व काळातील विज्ञान-तन्त्रज्ञानाचा उगम आणि विकास, शेती आणि पशुपालनाचा प्रारंभ, स्थिर जीवन आणि त्याचे विज्ञान-तन्त्रज्ञानावरील परिणाम, हडप्पा संस्कृतीची परंपरा आणि तिचा वारसा
४. लोहयुगापासून १२व्या शतकापर्यंतचे विज्ञान-तन्त्रज्ञान, लोहाचा उगम आणि त्याचा वापर, पूर्व आणि उत्तरवैदिक काळातील विज्ञान-तन्त्रज्ञान, पंचमहाभूतांची संकल्पना, कणवाद, वस्तुसंबंधीचे सिद्धान्त, वैद्यकीय शल्यक्रिया, गणित आणि खगोलविज्ञान
५. प्राचीन भारतातील विज्ञान आणि तन्त्रज्ञानाचा ज्हास, ज्हासाची कारणे, अरबी विज्ञानाची परंपरा आणि मुख्य योगदान, युनानी-आयुर्वेद-अल्केमी यांच्यातील परस्पर संबंध

सन्दर्भसूची-

१. जोशी, प्र. न. *विज्ञान व तंत्रज्ञान-इतिहास आणि प्रगती*. पुणे: केसागर प्रकाशन.
२. *वैज्ञानिक पद्धती*. पुणे: केसागर प्रकाशन.
३. Bose, D. M., S. N. Sen and B. V. Subbarappa (ed.) 1971. *A Concise History of Science Academy*. New Delhi: Indian national Science Academy.
४. Chakravarti, D. K. 1999. *India: An Archaeological History*. Delhi: OUP.
५. Chattopadhyaya, D. P. 2001. *Ways of Understanding the Human Past: Mythic, Epic, Scientific and Historic*. New Delhi: PHISPC.

६. Joglekar, P. P. 2000. "Animal Taxonomy from Ancient and Medieval Indian Literature". *Peeping Through the Past*. Edited by S. C. Bhattacharya, V. D. Misra, J. N. Pandey and J. N. Pal, 187–93. Allahabad: University of Allahabad.
७. Kapil, R. N. 1970. "Biology in Ancient and Medieval India". *Indian Journal of History of Science* 5(1): 119–40.
८. Kumar, Deepak (ed.) 2001. *Disease and Medicine in India: A Historical Overview*. Delhi: Tulika Books.
९. Murthy, S. R. N. 1995. "Evolution of Living matter". *Prakriti* 4: 15–20. New Delhi: Indira Gandhi National Centre for Arts.
१०. Olby, R.C., G. N. Canter, J. A. R. Christie and M. J. S. Hodge (ed.) 1990. *Companion to the History of Modern Science*. London and New York: Routledge.
११. Raina, Dhruv. 2003. *Image and Contexts: The Historiography of Science and Modernity in India*, Delhi: Oxford University Press.
१२. Raina, D. and I. Habib (ed.) 1999. *Situating History of Science: Dialogues with Joseph Need*. Delhi: Oxford University Press.
१३. Ray, P. and S. N. Sen (ed.) 1991. *The Cultural Heritage of India*. Volume VI– Science and Technology. Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture.
१४. Wood, A. 1995. "Nature and Life". *Prakriti* 5: 79–101.
१५. Indian Journal of History of Science– All volumes
१६. Asian Agri-history– All volumes

CB 13.307 (नियमित) / EB 13307 (बहिःस्थ)

वारसा व्यवस्थापन- १

Heritage Management- I

जे विद्यार्थी तृतीय सत्रात वारसा व्यवस्थापन- १ (Heritage Management- I) हा विषय निवडतील, त्यांनाच चतुर्थ सत्रात वारसा व्यवस्थापन- २ (Heritage Management- II) हा विषय निवडता येईल, याची नोंद घ्यावी.

१. भारताचा सांस्कृतिक वारसा- मूर्त आणि अमूर्त
२. वारशाचे प्रकार (जागतिक, राष्ट्रीय आणि स्थानिक), जतन आणि संवर्धन
३. भारतातील वारसास्थळे आणि त्यामागील ऐतिहासिक सन्दर्भ
४. वारसा व्यवस्थापन- सांस्कृतिक संसाधनांचे व्यवस्थापन आणि राष्ट्रीय उपक्रम
५. कलावशेषांची नोंदणी, साठवण आणि प्रदर्शन, अभिलेखागारे आणि माहिती व्यवस्थापन

सन्दर्भसूची-

1. Allchin, Bridget, Frank Raymond and Bal Krishnen Thapar. 1989. *Conservation of Indian Heritage*. Jaipur: Publication Scheme.
2. Bhowmik, S. K. 2004. *Heritage Management: Care, Understanding and Appreciation of Cultural Heritage*. Jaipur: Publication Scheme.
3. Batra, N. L. 1996. *Heritage Conservation: Preservation and Restoration of Monuments*. New Delhi: Aryan Books International.
4. Biswas, Sachindra Sekhara. 1999. *Protecting the Cultural Heritage (National Legislation and International Conservation)*. New Delhi: Aryan Books International.
5. Cleer, H. F. (ed.) 1984. *Approaches to Archaeological Heritage: A Comparative Study of World Cultural Resource Management System*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Cleere, H. F. (ed.) 1989. *Archaeological Heritage Management in the Modern World*. London & New York: Unwin Hyman.
7. Davidson, G and C. McConville (ed.) 1991. *A Heritage Handbook*. Sydney: Allen & Unwin.
8. Deshpande, M. N. 1994. *Care of Cultural Heritage*. New Delhi.
9. Dhawan, Shashi (ed.) 1996. *Recent Trends in Conservation of Art Heritage (O. P. Agrawal Felicitation Volume)*. Delhi: Agam Kala Prakashan.

10. Ghoshmaulik, S. K. and K. K. Basa. *Understanding Heritage: Role of Museum*. Bhubaneswar: Academic Staff College.
11. Ghose, Arun. 1989. *Conservation and Reservation of Cultural Heritage*. Delhi: Agam Kala Prakashan.
12. Greffe, X. 1999. *Le gestion du patrimoine culturel* (Translated into English as *Managing our Cultural Heritage*). New Delhi: Aryan Books International.
13. Howard, Peter. 2003. *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. London & New York: Continuum.
14. Stone, Peter G. and Brian L. Molyneaux. 1994. *Presented Past: Heritage, Museums and Education*. London: Routledge and English Heritage.

CB 13.308 (नियमित) / EB 13308 (बहिःस्थ)

हस्तलिखितशास्त्र

Manuscriptology

१. हस्तलिखिते आणि हस्तलिखितशास्त्र- व्याख्या आणि व्याप्ती, भारतातील आणि जगातील हस्तलिखितांची परंपरा
२. लिपींचा उदय आणि विकास, भारतातील विविध लिपी, लेखन साहित्य इ.
३. निवडक लिपींचा परिचय- शारदा, ग्रन्थ/तेलुगु, मोडी इ.
४. पाठचिकित्साशास्त्र आणि संशोधित आवृत्तीची निर्मितीप्रक्रिया
५. हस्तलिखितांची नोंदणी, जतन आणि हस्तलिखितसंरक्षण

सन्दर्भसूची-

१. ओझा, गौरीशंकर हिराचंद. १९७१. *भारतीय प्राचीन लिपिमाला*. दिल्ली: मुन्शिराम मनोहरलाल.
२. Katre, S. M. 1954. *Introduction to Indian Textual Criticism*. Pune: Deccan College.
३. Murthy, R. S. Shivganesha. 1996. *Introduction to Manuscriptology*. Delhi: MLBD.
४. Raghavan, V. 1963. *Manuscripts, Catalogues, Editions: Steps Taken for the Collection, Preservation and Utilisation of Manuscripts*. Madras: Bharati Vijayam.

चतुर्थ सत्र

या सत्रातील सर्व विषय वैकल्पिक आहेत. विभागातर्फे त्या त्या वर्षी चालविण्यात येणाऱ्या विषयांपैकी कोणतेही चार विषय निवडण्याची मुभा विद्यार्थ्यांना असेल. या सत्रातील प्राचीन महाराष्ट्र- समाज आणि संस्कृती, भारतीय परंपरा आणि इतिहास, आणि वारसा व्यवस्थापन-२ या विषयांची काठिण्यपातळी लक्षात घेऊन अशी शिफारस करण्यात येते की, बहिःस्थ विद्यार्थ्यांनी तज्ज्ञ मार्गदर्शक अनुपलब्ध असल्यास हे विषय निवडू नयेत.

CB 13.401 (नियमित) / EB 13401 (बहिःस्थ)

प्राचीन भारतातील कला आणि स्थापत्य (गुप्तोत्तर)

Art and Architecture in Ancient India (Post-Gupta)

१. चालुक्यांची मन्दिरे- बदामी, ऐहोळे, पट्टदकल; पल्लवांच्या काळातील स्थापत्य- कांचीपुरम आणि महाबलिपुरम
२. एकपाषाणी मन्दिरे- महाबलिपुरम, वेरूळ, वासवी, कलुगमलई, धानपोर, मसरूर
३. नागर, द्राविड, भूमिज आणि वेसर मन्दिरशिल्प- वैशिष्ट्ये आणि उदाहरणे
४. ओरिसा आणि खजुराहो येथील मन्दिरे, चोल, यादव, शिलाहार, होयसळ यांची मन्दिरे, मन्दिरशिल्प- वैशिष्ट्ये
५. मूर्तिपूजेचा प्रारंभ, बौद्ध-जैन-पौराणिक देवता, त्यांच्या कथा-आसने-मुद्रा-आयुधे-चिन्हे इ.

सन्दर्भसूची-

सन्दर्भग्रन्थांसाठी प्रश्नपत्र क्र. १३.३०१ची सन्दर्भसूची पाहावी.

CB 13.402 (नियमित) / EB 13402 (बहिःस्थ)

भारतीय नाणकशास्त्र

Indian Numismatics

ज्या विद्यार्थ्यांनी तृतीय सत्रात भारतीय पुराभिलेखविद्या (Indian Epigraphy) हा विषय घेतला होता, त्यांनाच चतुर्थ सत्रात भारतीय नाणकशास्त्र (Indian Numismatics) हा विषय निवडण्याची मुभा आहे, याची नोंद घ्यावी.

१. नाण्यांचा उगम आणि प्राचीनता, नाण्यांचे आणि त्यांच्या अभ्यासाचे महत्त्व
२. नाण्यांची तपासणी, प्राचीन भारतीय इतिहासाच्या पुनर्रचनेतील नाण्यांचे स्थान

३. आहत नाणी, इंडो-ग्रीक, शक आणि पहलव नाणी, जनपदांची नाणी
४. कुषाण, सातवाहन आणि क्षत्रपांची नाणी
५. गुप्तांची नाणी

सन्दर्भसूची-

१. ढवळीकर, म. के. २००७. *प्राचीन भारतीय नाणकशास्त्र*. पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
२. झा, अमितेश्वर. २००४. *भारतीय सिक्के*. अंजनेरी: IIRNS.
३. Allan, J. 1936. *Catalogue of Coins of Ancient India*. London: British Museum.
४. Altekar, A. S. 1957. *Coinage of the Gupta Empire*. Varanasi: Numismatic Society of India.
५. Bhandarkar, D. R. 1950. *Carmichael Lectures on Ancient Indian Numismatics*. Calcutta: Calcutta University Press.
६. Goyal, S. R. 1995. *The Coinage of Ancient India*. Jodhpur: Kusumanjali Prakashan.
७. Gupta, P. L. 1979. *Coins*. 2nd edn. Calcutta.
८. Kosambi, D. D. *Indian Numismatics*. Reprint. Delhi: MLBD.
९. Sarma, I. K. 1980. *Coinage of the Satavahana Empire*. Delhi: Agam Kala Prakashan.
१०. Rapson, E. J. 1908. *British Museum Catalogue of Coins of Andhra Dynasty and the Western Kshatrapas*. London: British Museum.

CB 13.403 (नियमित) / EB 13403 (बहिःस्थ)

सिंधू आणि इतर ताम्रपाषाणयुगीन संस्कृती

Indus and other Chalcolithic Cultures

१. हडप्पा संस्कृतीची व्याप्ती आणि वैशिष्ट्ये, पूर्वनागरी, नागरी आणि उत्तरनागरी हडप्पा संस्कृती
२. हडप्पाकालीन समाज आणि संस्कृती, तत्कालीन इतर संस्कृतींशी असणारे हडप्पा संस्कृतीचे संबंध
३. ताम्रपाषाणयुग- अहार कायथा इ., गेरू रंगाच्या भांड्यांची संस्कृती, ताम्रनिधी इ.

४. ताम्रपाषाणयुग- जोर्वे, माळवा, सावळदा इ.

सन्दर्भसूची-

१. ढवळीकर, म. के. २००१. *कोणे एके काळी- सिंधू संस्कृती*. पुणे: राजहंस प्रकाशन.
२. Agrawal, D. P. 1982. *Archaeology of India*. Copenhagen: Scandinavian Institute of Asian Studies.
३. Allchin, F. R. and B. Allchin. 1993. *The Birth of Civilization in India*. Revised edn. New Delhi: Penguin Books.
४. Childe, V. Gordan. 1951. *Man Makes Himself*. New York: Mentor.
५. Chakrabarti, D. K. 1990. *The External Trade of the Indus Civilization*. New Delhi: Munshiram Manoharlal.
६. Dhavalikar, M. K. 1990. *First Farmers of the Deccan*. Pune: Ravish Publishers.
७. Ghosh A. 1973. *The City in Early Historical India*. Simla: Indian Institute for Advanced Studies.
८. Kenoyer, J. M. 1998. *Ancient Cities of the Indus Valley Civilization*. Karachi: Oxford University Press.
९. Lal, B. B. & S. P. Gupta (ed.) 1984. *Frontiers of the Indus Civilization*. New Delhi: Book & Book.
१०. Lal, B. B. 1999. *The Saraswati Flows on*. New Delhi: Aryan Books International.
११. Possehl, G. L. (ed.) 1979. *Ancient Cities of the Indus*. New Delhi: Vikas Publishing House.
१२. Possehl, G. L. 1980. *Indus Civilization in Saurashtra*, Delhi: B. R. Publishing House.
१३. Possehl, G. L. (ed.) 1993. *Harappan Civilization- A Recent Perspective*. New Delhi: Oxford and IBH Publishing Co.

CB 13.404 (नियमित) / EB 13404 (बहिःस्थ)

प्राचीन भारतीय मूर्तिशास्त्र

Ancient Indian Iconography

१. भारतातील मूर्तिशास्त्राचा उगम आणि विकास
२. भारतातील मूर्तिपूजेची प्राचीनता
३. पौराणिक देवता- शिव, विष्णू, ब्रह्मा, सूर्य, गणेश, कार्तिकेय, दुर्गा, महिषासुरमर्दिनी, लक्ष्मी, सरस्वती, सप्तमातृका, अष्टदिक्पाल आणि नवग्रह
४. बौद्ध मूर्तिशास्त्र- संकल्पना आणि अभिव्यक्ती, बुद्ध आणि बोधिसत्त्व
५. जैन मूर्तिशास्त्र- आयागपट्ट, तीर्थंकर, काही विशेष यक्ष-यक्षिणी

सन्दर्भसूची-

१. जोशी, नी. पु. १९७९. *भारतीय मूर्तिशास्त्र*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
२. खरे, ग. ह. १९३९. *भारतीय मूर्तिविज्ञान*. पुणे.
३. उपाध्याय, वासुदेव. १९७०. *प्राचीन भारतीय मूर्ती विज्ञान (हिंदी)*. वाराणसी: चौखम्बा संस्कृत सीरीज.
४. Banerjea, J. N. 1974. *Development of Hindu Iconography*. 3rd edn. New Delhi: Mnshiram Manoharlal.
५. Bhattacharya, B. 1958. *Indian Buddhist Iconography*. Calcutta: K. L. Mukhopadhyaya.
६. Gupte, R. S. 1971. *Iconography of Hindus, Buddhists and Jains*. Bombay: Taraporewala Sons and Co.
७. Mani, V. R. 1995. *Saptamatrikas in Indian Religion and Art*. New Delhi: Mittal Publications.
८. Rao, T. A. Gopinath. *Elements of Hindu Iconography*. Delhi: MLBD.
९. Soundara Rajan, K. V. 1982. *India's Religious Art*. New Delhi: Cosmo Publications.

CB 13.405 (नियमित) / EB 13405 (बहिःस्थ)

प्राचीन महाराष्ट्र- समाज आणि संस्कृती

Ancient Maharashtra- Society and Culture

१. विषयाची रूपरेषा आणि व्याप्ती, आधुनिक महाराष्ट्र आणि सीमारेषा, प्राचीन इतिहास जाणून घेण्याची आवश्यकता, महाराष्ट्रातील अस्मिताविषयक प्रश्न
२. लोक आणि भूमी, भूरूपाची जडणघडण, प्राचीन पर्यावरण आणि भूशास्त्रीय इतिहास, भाषा आणि बोली, सामाजिक रचना आणि आदिवासी समाज
३. प्रागैतिहासिक महाराष्ट्र, महाराष्ट्रातील आद्य शेतकरी, महापाषाणयुगापासून मौर्य साम्राज्याच्या उदयापर्यंतचा महाराष्ट्र, सातवाहन-क्षत्रप संघर्ष, कोरीव लेणी आणि स्थापत्याचा विकास
४. त्रैकूटक, वाकाटक, चालुक्य, राष्ट्रकूट, शिलाहार आणि यादव राजवंश, आदिवासी राजे, शिलालेख आणि त्यांचे महत्त्व, मराठीचा उदय आणि विकास
५. लोकपरंपरा आणि सातत्य, संत आणि त्यांचे संस्कृतीमधील योगदान, वाङ्मय आणि कलेचा विकास, लिपीचा विकास आणि मोडी, खंडोबा आणि इतर लोकदैवते.

सन्दर्भसूची-

१. आत्रे, त्रि. ना. १९१५. गांवगाडा. पुणे: आर्यभूषण प्रेस.
२. महाराष्ट्र राज्य गॅझेटिअर. २००२. इतिहास प्राचीन काल (खंड १). मुंबई: गॅझेटिअर विभाग, महाराष्ट्र शासन.
३. उपाध्याय, वासुदेव. १९७०. प्राचीन भारतीय मूर्ती विज्ञान (हिंदी). वाराणसी: चौखम्बा संस्कृत सीरीज.
४. भागवत, दुर्गा. १९५६. लोकसाहित्याची रूपरेखा. मुंबई: मुंबई मराठी ग्रन्थसंग्रहालय.
५. ढेरे, अरुणा. १९९०. लोकसंस्कृतीची रंगरूपे. पुणे: मंजुळ प्रकाशन.
६. ढेरे, रा. चिं. १९६१. खंडोबा. पुणे: देशमुख आणि कं.
७. ढेरे, रा. चिं. १९७१. लोकसंस्कृतीची क्षितिजे. पुणे: विश्वकर्मा साहित्यालय.
८. ढेरे, रा. चिं. १९७८. संतसाहित्य आणि लोकसाहित्य. पुणे: श्रीविद्या प्रकाशन.
९. Singh, K. S. (ed.) 1992. *People of India- An Introduction, Maharashtra*. 3 Volumes. Calcutta: Anthropological Survey of India.
१०. Sontheimer, G. 1995. *Folk cultures, folk religion and oral traditions as a component of Maharashtra Culture*. Delhi: Manohar Publications & Distributors.

११. Sontheimer, G. 1989. *Pastoral deities in Western India* (translated by Anne Feldhaus). New York: Oxford University Press.

CB 13.406 (नियमित) / EB 13406 (बहिःस्थ)

भारतीय परंपरा आणि इतिहास

Indian Tradition and History

१. भारतातील प्राचीनतम साहित्य आणि पुरातत्वीय पुरावा
२. वैदिक वाङ्मय आणि हडप्पा संस्कृती
३. उत्तरवैदिक वाङ्मय आणि लोहयुग
४. दुसरे नागरीकरण आणि तत्कालीन वाङ्मय
५. आर्ष महाकाव्ये आणि पुरातत्त्व

सन्दर्भसूची-

१. करंबेळकर, वि. वा. १९६३. *संस्कृत साहित्याचा सोपपत्तिक इतिहास*. नागपूर: श्री शारदा प्रकाशन.
२. कंगले, र. पं. १९८५. *श्रीमन्माधवाचार्यप्रणीत सर्वदर्शनसंग्रह*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
३. गोखले, शोभना. २००७. *पुराभिलेखविद्या*. पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
४. गोखले, शोभना. २००८. *प्राचीन भारतीय इतिहासाची साधने*. पुणे: टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ.
५. गोखले, शोभना (अनु.) २०१०. *भारतीय लेखविद्या* (translation of Indian Epigraphy by D. C. Sircar). पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
६. जोशी, नी. पु. १९७९. *भारतीय मूर्तिशास्त्र*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
७. झा, अमितेश्वर. २००४. *भारतीय सिक्के*. अंजनेरी: IIRNS
८. डांगे, सिंधु. १९७६. *भारतीय साहित्याचा इतिहास* (खंड१). नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
९. डांगे, सिंधु. १९८०. *जैन धर्म आणि तत्त्वज्ञान*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
१०. ढवळीकर, म. के. १९८०. *पुरातत्त्वविद्या*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
११. ढवळीकर, म. के. २००१. *कोणे एके काळी- सिंधू संस्कृती*. पुणे: राजहंस प्रकाशन.
१२. ढवळीकर, म. के. २००७. *प्राचीन भारतीय नाणकशास्त्र*. पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.

१३. तगारे, ग. वा. १९७८. *पाली वाङ्मयाचा इतिहास*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
१४. देव, शां. भा. २००७. *पुरातत्त्वविद्या*. पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
१५. बलदोटा, कौमुदी आणि अनिता बोथरा (संपा. नलिनी जोशी). २००५. *प्राकृत साहित्याचा इतिहास*. पुणे: सन्मति तीर्थ प्रकाशन.
१६. माटे, म. श्री. १९८०. *प्राचीन भारतीय कला*. नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रन्थनिर्मिती मंडळ.
१७. माटे, म. श्री. १९९८. *प्राचीन कलाभारती*. पुणे: काँटिनेन्टल प्रकाशन.
१८. रायरीकर, कल्पना आणि मंजिरी भालेराव. २०१०. *महाराष्ट्राच्या इतिहासाचे साक्षीदार: शिलालेख आणि ताम्रपट*. पुणे: डायमंड पब्लिकेशन.
१९. वर्णेकर, श्री. भा. १९७५. *भारतीय धर्म आणि तत्त्वज्ञान*. मुंबई: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
२०. Allchin, F. R. 1995. *The Archaeology of Early Historic South Asia and Emergence of Cities and States*. Cambridge: Cambridge University Press.
२१. Banerjea, J. N. 1974. *Development of Hindu Iconography*. 3rd edn. New Delhi: Mnshiram Manoharlal.
२२. Dhavalikar, M. K. 1990. *First Farmers of the Deccan*. Pune: Ravish Publishers.
२३. Dhavalikar M. K. 1999. *Historical Archaeology of India*. New Delhi: Books and Books.
२४. Dymond D. P. 1974. *Archaeology and History: A Plea for Reconciliation*. London: Thomas and Hudson.
२५. Erodsy, George. 1988. *Urbanisation in Early Historical India*. Oxford: BAR.
२६. Gonda, Jan. 1975. *A History of Indian Literature*. 10 volumes. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
२७. Gupta, P. L. 1979. *Coins*. 2nd edn. Calcutta.
२८. Keith, A. B. *A History of Indian Literature*. Reprints. Delhi: MLBD.
२९. Kenoyer, J. M. 1998. *Ancient Cities of the Indus Valley Civilization*. Karachi: Oxford University Press.
३०. Kosambi, D. D. 1985. *An Introduction to the Study of Indian History*. Reprint. Mumbai: Popular Prakashan.

३१. Lad, Gauri P. 1981. *Mahabharata and Archaeological Evidence*. Pune: Deccan College.
३२. Sharma R. S. 1996. *The State and Varna Formation in the Mid-Ganga Plains*. New Delhi: Manohar Publishers.
३३. Rao, T. A. Gopinath. *Elements of Hindu Iconography*. Delhi:MLBD.
३४. Roy T. N. 1983. *The Ganges Civilization: A Critical Study of PGW & NBPW Periods of the Ganga Plains of India*. New Delhi: Ramanada Vidya Bhavan.
३५. Thapur, Romila 1990. *From Lineage to State*. Delhi: Oxford University Press.
३६. Tripathi, Vibha 1976. *The Painted Gray Ware: An Iron Age Culture of North India*. Delhi: Concept Publishing House.
३७. Tripathi, Vibha.2001. *Age of Iron in South Asia: Legacy and Tradition*. New Delhi: Aryan Books International.
३८. Winternitz, Maurice. *A History of Indian Literature*. 3 volumes. Reprints. Delhi: MLBD.

CB 13.407 (नियमित) / EB 13407 (बहिःस्थ)

वारसा व्यवस्थापन- २

Heritage Management- II

ज्या विद्यार्थ्यांनी तृतीय सत्रात वारसा व्यवस्थापन- १ (Heritage Management- I) हा विषय घेतला होता, त्यांनाच चतुर्थ सत्रात वारसा व्यवस्थापन- २ (Heritage Management- II) हा विषय निवडण्याची मुभा आहे, याची नोंद घ्यावी.

१. पुरातत्त्वविषयक कायदे
२. सार्वजनिक/खाजगी वस्तुसंग्रहालये आणि समाज
३. भारतातील सार्वजनिक वस्तुसंग्रहालये आणि महत्त्वपूर्ण खाजगी संग्रह
४. पुरावशेषांची अधिकृत आणि अनधिकृत आयात आणि निर्यात
५. सांस्कृतिक वारसा, कलावशेषांचा व्यापार आणि राष्ट्रीय नीती

सन्दर्भसूची-

सन्दर्भग्रन्थांसाठी प्रश्नपत्र क्र. १३.३०७ची सन्दर्भसूची पाहावी.

CB 13.408 (नियमित)

प्रकल्प

Project

एखाद्या विषयावर संशोधन प्रकल्प करण्याची परवानगी केवळ नियमित विद्यार्थ्यांनाच देण्यात आली आहे. नियमित विद्यार्थ्यांनी असा प्रकल्प करायचे ठरविल्यास प्रकल्पाकरिता भारतीयविद्येच्या अभ्यासाशी सुसंगत असा विषय निवडणे बंधनकारक असेल. या प्रकल्पाचे गुण इतर विषयांइतकेच असल्याने एका सत्राच्या कालावधीत योग्य प्रकारे संशोधन पूर्ण करून प्रकल्प अहवाल सादर करता येईल अशा बेताचा विषय संशोधनासाठी विद्यार्थ्यांने ठरवावा. ठरविलेल्या संशोधन-विषयाशी संबंधित कोणाही तज्ज्ञाच्या मार्गदर्शनाखाली विद्यार्थी संशोधन करू शकतो. संशोधन प्रकल्पाकरिता विद्यार्थ्यांला विषय आणि मार्गदर्शक पुरविण्याची जबाबदारी विद्यापीठाची नाही. त्याचप्रमाणे विद्यार्थ्यांने निवडलेल्या मार्गदर्शकास विद्यापीठातर्फे कोणत्याही प्रकारचे मान्यतेचे पत्र, मानधन इत्यादी देण्यात येत नाही, याची नोंद घ्यावी. विद्यार्थ्यांने विहित नमुन्यात प्रकल्प अहवाल तयार करून दिलेल्या मुदतीत विभागामध्ये सादर करणे आवश्यक आहे. विद्यापीठ त्रयस्थ तज्ज्ञाकडून सादर अहवालाचे मूल्यांकन करून घेईल आणि त्यानंतर त्या तज्ज्ञाच्या उपस्थितीत विद्यार्थ्यांचे प्रत्यक्ष सादरीकरण (Viva-voce) आयोजित करण्यात येईल. हा कार्यक्रम सर्वांसाठी खुला असेल. विद्यार्थ्यांने सादर केलेला प्रकल्प अहवाल, केलेले सादरीकरण आणि त्यानंतर (प्रेक्षकांनी प्रश्न विचारले असल्यास) केलेले शंकासमाधान या सर्वांचा विचार करून विद्यार्थ्यांला त्रयस्थ तज्ज्ञाकडून गुण दिले जातील. या विषयीची सविस्तर माहिती विभागप्रमुख अथवा अभ्यासक्रमाचे समन्वयक यांच्याकडून घेऊन मगच चतुर्थ सत्रातील एक वैकल्पिक विषय म्हणून संशोधन प्रकल्प करण्याचे निश्चित करावे.
